

25/2015

Tirkistelijöiden historiaa

Lectio Praecursoria 7.11.2014

Juuso Marttila

FM Juuso Marttilan taloushistorian väitöskirja *Työ teollistumisen ja arjen rajapintana. Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950* tarkastettiin 7.11.2014 Jyväskylän yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi professori Pertti Haapala Tampereen yliopistosta ja kustoksena professori Jari Ojala Jyväskylän yliopistosta.

Historiantutkijalle ei ole tyystin vierasta tuntee oloaan tirkistelijäksi. Tämä tunne syntyy, koska pääsemme katsomaan jotain yksityistä tai jotain aiemmin tarkastelun ulottumattomissa ollutta. Jotain, joka tuntuu aivan uudella tavalla konkreettiselta ja todelliselta – toisin kuin käsitteellinen puhe rakenteista ja instituutioista. Vaikka teoreettisesti suuntautuneiden historioitsijoiden tai yhteiskuntatieteilijöiden riveistä huudeltaisiin vaikka mitä, tämä on mahtavaa! Se, että kyse on jostakin, mikä tuntuu todelliselta, eletyltä ja koetulta, on käsittämättömän tärkeä havainto ja tunne historiantutkijalle. Se johdattaa aikalaisten kokeman maailman äärelle, joka usein absoluuttiseen, yhteen totuuteen tai malliin tähtääville on vaikea ajatus. Kuitenkin maailma, se osa siitä, mikä ihmistieteisiin itsensä lukevalle historialle on tärkeää, löytyy ihmisistä ja siitä, miten he ovat kokeneet ympäröivän maailmansa.

Tohtorikoulutettavana minusta tuntui, että piti löytää jotain uutta: joko jotain tutkimatonta tai tyystin uusi tapa tutkia. Siksi me ihastumme löytäessämme lähteen, jota ei ole juurikaan käytetty. Minulle näin kävi vuonna 2009 katsoessani Ruotsinpyhtään seurakunnan kastettujen kirjoja ja nähdessäni kokonaisen paikallisten verkostojen maailman avautuvan silmiäni edessä. Ei mitään avioliittojen perusteella rekonstruoitua pintaraapaisua, vaan jotain paljon laajempaa ja perusteellisempaa. Näin yhtäkkiä mahdollisuuksia kartoittaa ja tutkia paikallisia sosiaalisia kontakteja kattavammin, perusteellisemmin ja useammasta eri näkökulmasta kuin moni alalla oli kuvitellut edes mahdolliseksi. Yksinkertainen, mutta kattava kastettujen kirja antoi mahdollisuuden verrata suoraan ammatillista – ja sitä kautta sosiaalista sekä taloudellista – asemaa, kontaktikenttien todellisia ulottuvuuksia kotipaikkojen kautta sekä laajemmassa tietokannassa kartoittaa kokonaan paikallisia verkostoja ja niiden

ominaisuuksia. Kun tähän lisättiin alueelta saatavilla ollut laaja haastatteluaineisto, olin haltioissani.

Ongelma on, että ihastus johtaa helposti arvostelukyvyn sumenemiseen. Vuosien varrella mikrohistoriassa on kuljettu yhä syvemmälle tirkistelyn maailmaan, etsitty yhä enemmän lähdemateriaalista sirpaleita, joista rakentaa mahdollisimman tarkkaa kuvaa, mahdollisimman läheltä. On katsottu vaikkapa yksittäistä seppää, miksei esimerkiksi ruotsinpyhtääläistä Gustav Lindqvistiä, yhtä maamme viimeisistä vasarasepistä ja siksi kuriositeettina vähintään kiinnostavaa hahmoa. Laajemmin on katsottu työkuntaa, ehkä kokonaista pajaa tai rohkeimmat jopa kokonaista pienyhteisöä, esimerkiksi ruukkia. Nykyaikaisessa historiantutkimuksessa ei kuitenkaan riitä, että kuvaa perin pohjin jonkin paikallistason ilmiön. Tulee kyetä esittämään väite, mitä väliä tällä todella on – ja väittämistä tähän väitöskirjassa ja -tilaisuudessa todella on kysymys. Yksinkertaisimmillaan kyse on mittakaavan muutoksesta. Nykyhetken karttapalvelut mahdollistavat sen hahmottamisen helposti. Muutama pyöräytys hiiren rullalla ja tutkimuskohde on, jos ei nyt helppoa, niin ainakin mahdollista nähdä uusissa mittasuhteissa. Mikrohistorian ei tarvitse merkitä edes sen värikkääseen ja kenties ennen kuvaamattomaan kokemusten ja mentaliteettien maailmaan ihastuneelle tutkijalle koko tutkimuksen kohdetta, vaan ennemmin tarkastelun tasoa. Toisin sanoen näkökulmaa ja skaalaa, jossa mennyttä tutkitaan. Kyse on laajempien yhteyksien tunnistamisesta.

Ja kyse tosiaan on tunnistamisesta, ei mistään neulasta heinäsuovassa, joka arkeen keskittyvän mikrohistorioitsijan tulisi löytää. Koko historiantutkimuksen vahvuus on ymmärtää muutoksia ja pysyvyyttä. William Sewellin mukaan tämä tekee historioitsijoista loistavia sosiaalisten prosessien ja rakenteiden ajallisen luonteen hahmottamisessa. (Sewell 2005, 12) Erityisen tärkeää on, että historioitsijat ymmärtävät, ettei tapahtuma itsessään johda aina samoihin lopputuloksiin, vaan ne riippuvat tapahtuma-ajasta ja paikasta, toisin sanoen kontekstista (Sewell 2005, 10). Yhdistämällä näitä havaintoja usein eritahtisista prosesseista ja ymmärtämällä näiden limittäisyys historioitsijalla on – esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöihin verrattuna – ainutlaatuinen mahdollisuus tutkia hyvin suuriakin rakenteita ja prosesseja, kuten esimerkiksi teollistumista. Ja kuitenkin tätä varten historioitsijalle on ensisijaisen tärkeää tuntea laajempien muutosten kontekstin ja dynamiikan lisäksi nimenomaan aikaisten jokapäiväisen elämän rytmi. (Sewell 2005, 271)

Kyse ei siis missään nimessä ole mikron ja makron, arjen ja suurten prosessien vastakkainasettelusta, jota historioitsijat usein pelkäävät. Kyse on arjen historioitsija Hans Medickin sanoin yrityksestä löytää ne kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet ja muutokset yhteiskunnan ylätasoilta ja suurista prosesseista, jotka näkyvät arjen tasolla. Ja kun niitä tarkastellaan arjen tasolla, nähdään, että kyse on vuorovaikutuksesta. (Medick 1995, 55) Suuret historiantutkimuksen tarinat, teollistuminen, modernisaatio, globalisaatio – ne kaikki tapahtuvat ihmisten arjessa ja muokkaavat sitä, mutta ne myös syntyvät ja tapahtuvat juuri näiden samojen ihmisten toiminnan tuloksena. Kuten väitöskirjani avaavassa sitaatissa Peter Stearns kirjoitti, teollinen vallankumous oli nimenomaisesti inhimillinen kokemus (Stearns 2007, 69). Vallankumouksen teknologinen ja työn organisaatioon vaikuttanut ydin ulottivat vaikutuksensa lähes jokaiselle yhteiskunnan osa-alueelle. Kun merkittävä osa

tutkimuksesta keskittyy juuri tähän ytimeen ja sen vaikutuksiin, villakoiran ydin – kokemus – unohtuu helposti. Teollistumista tulee tutkia siis myös kokemuksen kautta.

Omassa tutkimuksessani on kyse pohjimmitaan kahdesta asiasta. Yhtäältä siitä, kuinka mikrotasolla tarkasteltuna työ jäsensi arkielämää, toisaalta siitä, miten tätä tietoa voi käyttää laajemmin teollistumisen tutkimuksessa. Lähestyn aihetta kahden pohjoismaisen rautaruukin, Strömforsin ja Ramnäsin kautta ja tarkastelen niiden elämää vuosina 1880–1950. Rautaruukit sellaisenaan edustavat vanhinta skandinaavista teollisuudenalaa ja myös molemmat tutkimani ruukit ulottivat juurensa kauas 1500- ja 1600-luvulle. Samalla tavoin niiden historia on jatkunut tutkimusjaksoni jälkeen moderneina teollisuuslaitoksina, muovi- ja rautateollisuuskomplekseina. Tutkimiini vuosiin sisältyy muutos perinteisestä, käsityövaltaisesta manufaktuuriutuotannosta nykyaikaisiksi teollisuuslaitoksiksi. Näinä vuosina tutkija kohtaa yhteisöissä sekä pysyvyyttä että muutosta.

Pysyvyyttä edustaa työn läpitunkeva merkitys yhteisöjen jokapäiväisessä elämässä. Työ jäsensi ja kirjaimellisesti rytmitti elämää pajavasaran iskujen kaikussa läpi yhteisön ympäri vuorokauden. Työ oli määräävässä asemassa ihmisten elämänrytmin ja ajankäytön suhteen – eikä aina suinkaan yhtä negatiivisessa mielessä kuin tänä päivänä. Kun ympäröivän yhteiskunnan muutos hiipi ruukkeihin työpäivän lyhentämisen merkeissä, alkoi tavaton napina. ”Eikö sitä enää saa tehdä töitä niin paljon kuin haluaa?” kysyttiin. Työ luonnollisesti tarjosi toimeentulon ja elintason, joskaan ei tasapuolisesti kaikille. Erityisesti luontaispalkkaukseen kuuluneet edut ja erikokoiset asunnot aiheuttivat närää yhteisön sisällä. Moni rakensi ison osan identiteettiään ammatti-identiteettinsä pohjalta – näin erityisesti ylpeinä pidetyt sepät.

Kaikki nämä tekijät ovat tuttuja sosiologi Anthony Giddensin listauksesta työn sosiaalisen merkityksen tekijöistä. Nykypäivän lähtökohdista kirjoittava Giddens (2009, 923–924) olisi kuitenkin ruukkien tapauksessa erehtynyt siitä, kuinka työ tarjosi mahdollisuuksia hankkia ja käyttää taitoja sekä kykyjä. Se ei tarjonnut niitä kaikille. Vanha suomalainen sanonta ”kukaan ei ole seppä syntyessään” ei olisi voinut mennä pahemmin metsään kuin ruukkiyhteisöissä tapahtui. Sepäksi nimenomaan synnyttiin, muuta tietä ammattiin ei normaalioloissa ollut. Näissä yhteisöissä työ määritteli elämänkaaren mahdollisuuksia ja valintoja syntymähetkestä lähtien. Kun puhutaan työn jäsentäneen elämää näissä yhteisöissä, kysymys oli paljon syvemmälle menevistä tekijöistä kuin pintapuolinen tarkastelu antaisi ymmärtää.

Nämä yhteisöt rakentuivat useista ala-yhteisöistä, jotka kaikki rajautuivat suorastaan hämmentävän selvästi ammatin mukaan. Pääasiassa tämän voi katsoa johtuneen epätasa-arvosta, sillä näissä yhteisöissä tehdään valo lankesi kirjaimellisesti pajaan ja sen työntekijöille. Rajat eivät olleet kuvitteellisia. Ne perustuivat ja näkyivät aikalaisille kouriintuntuissa, selvästi nähtävissä asioissa, kuten pukeutumisessa ja asumisessa. Jako näkyy jopa kartalla. Kun katsotaan esimerkiksi Strömforsin karttaa vuodelta 1930, maisemaa halkovat joet halkoivat samalla myös yhteisön osiin. Sahan työntekijät omalla puolellaan jokea, sepät toisella – kaiken keskellä patruuna omalla saarellaan. Kyseessä olivat siis todella konkreettiset seikat, jotka vielä 1900-luvulla saivat paikalliset sanomaan, että ”Krouvinmäki oli oma yhteisönsä, Sahanmäki omansa, siellä oltiin parempaa väkeä”. Matka Krouvinmäeltä Sahanmäelle oli tuskin

kahtasataa metriä, mutta sosiaalisesti virta oli usein ylittämätön. Kun epätasa-arvoa myöhemmin vuosina lähettiin purkamaan, myös yhteisöt muuttuivat homogeenisemmiksi työläisyhteisöiksi.

Kun Ramnäsin ja Strömforsin eritahtista kehityskulkua tarkastellaan omissa konteksteissaan, nähdään kaksi hyvin erilaista polkua moderniin tehdasyhteisöön. Lopulta koko yhteisön muutoksiin johtaneet tekijät tiivistyvät työn ja sen osatekijöiden muuttumiseen. Näin hyvin arkisten yhteisöjen elämää tutkimalla voin yhtäkkiä kertoa paljon laajemman ilmiön, teollistumisen, luonteesta ja ennen kaikkea sen dynamiikasta. Miten teollistuminen todella tapahtui paikallistasolla. Höyrykoneen ja liukuhihnan keksiminen eivät yhtäkkiä muuttaneet aikalaisten arkielämää, mutta kun ne otettiin osaksi arkista työtä, muutos todella saavutti paikallisen tason.

Ikävä ihminen, voisi kysyä edelleen, mitä merkitystä tällä, vanhan prosessin tuntemisella tarkemmin todella on. William Sewellillä oli tähänkin vastaus. Hänen mukaansa historiasta on tullut yhä enemmän tirkistelyä ja samalla monet tutkijat ovat väistäneet lausumasta mitään makrotason syy-yhteyksistä, vaikkapa kapitalismin dynamiikasta. Näin on kuitenkin tehty aikana, jolloin juuri tuo sama kapitalismin dynamiikka on osoittanut yhä uudelleen kykyä aiheuttaa perustavanlaatuisia häiriöitä yhteiskunnassamme aina siihen pisteeseen asti, että se on muotoillut uudestaan oman elämämme sosiaaliset, poliittiset ja kulttuuriset puitteet. (Sewell 2005, 77)

Kapitalismi ja teollistuminen ovat edelleen erottamattomasti kietoutuneet toisiinsa, vaikka pääomat liikkuvatkin vapaammin ja ovat itse asiassa katkoneet siteensä kiinteään omaisuuteen, johon ne aiemmin sidottiin. Kun puhutaan ruukeista, muistetaan usein vain kauniit vanhat rakennukset matkakohteina ja esiteollisen maailman reliikkeinä. Niiden taa on helppo piiloutua ja unohtaa, että kyseessä on vielä tänäkin päivänä tuosta samasta teollisuusjatkumosta elävä ja hengittävä yhteisö. Mitä perinteiset postikorttikuvat ruukin idyllistä eivät näytä, on moderni muovitarviketehdas, jonka ruukkia hallinnoinut Ahlström-yhtiö perusti jatkamaan teollista toimintaansa paikkakunnalla raudantuotannon alasajon yhteydessä.

Samalla tavoin kuin vuosisata tai puolikas sitten muutokset tuotannon tavassa muuttivat yhteisöä, myös nykyisin tuotannon tehostamistoimissa on kyse pelkkää tuotantoprosessia laajemmalle vaikuttavista toimista. Toukokuussa 2014 saimme lukea uutisista, kuinka hyvin kannattanut Strömforsin muovitarviketehdas aiotaan siirtää vielä suurempien voittojen perässä Puolaan ja Tanskaan (YLE 28.5.2014). Tällaisessa siirrossa murretaan koko se perusta, jolle yhteisö on rakentunut. Työ, joka on säädellyt elämää vanhan ruukin miljöön ympärillä 1600-luvulta alkaen lakkaa. Jäljelle jää hajanainen kokoelma tehtaan tai sen työntekijöiden rakennuttamia omakotitaloja, yksi ala-aste sekä elintarvikemuseoksi kutsuttu lähikauppa. Mitä yhteisöstä jää jäljelle, kun sitä yhdistänyt työ siirretään muualle? Ilmeisesti sangen sopuhintainen asumalähiö uuden moottoritien valmistuttua vajaan tunnin päähän Pasilaan töihin ajaville. Vaikka tutkimukseni käsittelee aiempia muutoksia teollisuusyhteisöissä, on se tärkeä muistutus siitä, kuinka kouriintuntuvia ja arkisia asioita konsernihoitajat liikuttelevat etsiessään seuraavan kvartaalin voittoja yrityksen osakkaille.

FT Juuso Marttila väitteli tohtoriksi Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta ja pyrkii jatkamaan tutkijanuraansa siellä.

Kirjallisuus

Giddens, Anthony. 2009. *Sociology*. (6. ed). Cambridge: Cambridge University Press.

Medick, Hans. 1995. "Missionaries in the Rowboat"? Ethnological Ways of Knowing as a Challenge to Social History. Teoksessa *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, toim. Alf Lüdtke, 41–71. New Jersey: Princeton University Press.

Sewell, William H. 2005. *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. Chicago: University of Chicago Press.

Stearns, Peter N. 2007. *The Industrial Revolution in World History*. 3rd ed. New York: Westview Press.

Strömfors sulkee Loviisan-tehtaan. *YLE uutiset* 28.5.2014. Saatavilla www-muodossa: http://yle.fi/uutiset/stromfors_sulkee_loviisan-tehtaan__liki_200_kortistoon_jollei_ulkomaille_muutto_kiinnosta/7268252. Haettu 1.11.2014.